

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v055.2024.3>

ORCID ID: 0000-0003-4588-2636

Стан дослідження теми. Дослідженню функціональних аспектів принципів сімейного права присвячено певну низку наукових робіт. Серед науковців, які досліджували цю проблематику

варто відзначити Ватраса В. А., Дутко А. О., Кожевникову В. О., Маркович Х. М., Менджул М. В. та ін. Проте і на сьогодні ця проблематика залишається недостатньо розробленою для вітчизняної науки.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження функціональних аспектів принципів сімейного права шляхом з'ясування сутності та природи напрямків впливу принципів сімейного права на суспільні відносини, соціального призначення принципів сімейного права. Тенденції персоналізації, глобалізації, інформатизації та фрагментації суспільного життя підвищують прояв як специфічних функцій окремих правових явищ, так і загальних функцій права, які проявляють себе і на рівні зазначених правових явищ. При цьому на певних історичних проміжках часу роль та значення окремих правових явищ може змінюватися. Так соціальне призначення принципів сімейного права може визначатися потребами суспільства. Загальні тенденції суспільного життя можуть впливати на роль принципів сімейного права та їх соціальне призначення. Зазначене значним чином актуалізує дане дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 7 Сімейного кодексу України (Загальні засади регулювання сімейних відносин) сімейні відносини регулюються цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами. Відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у сфері сімейних відносин регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених цим Кодексом. Сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками. Сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства. Регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя. Учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками. Жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією

про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї. Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист.

При цьому «в юриспруденції термін «принцип» використовується у різних аспектах: як елемент галузі права, як ідея, як цінність, як інструмент, як абстрактне правило, що застосовується до конкретних випадків» [6, с. 21]. Разом з цим в юридичній літературі принципи сімейного права визначаються як «провідні ідеї та положення, які визначають сутність сімейного права, стрижень, який поєднує окремі норми та інститути сімейного права в одне ціле» [7, с. 31], «закріплені в нормах сімейного законодавства основні керівні положення (засади), що відображають специфіку, сутність і зміст особистих та майнових відносин, які виникають між подружжям, батьками, дітьми, іншими членами сім'ї» [8, с. 25].

Серед принципів сімейного права в юридичній літературі виділяються: «державна охорона сім'ї, дитинства, материнства, батьківства; рівність учасників сімейних відносин; недопустимість державного чи будь-якого іншого втручання в сімейне життя; пріоритет сімейного виховання; регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їхніми учасниками; пріоритет захисту прав та інтересів дітей і непрацездатних членів сім'ї; свобода укладення та розірвання шлюбу; одношлюбність» [9, с. 19], «державна охорона сім'ї, материнства, батьківства,...одношлюбність (моногамія),...визнання шлюбу, зареєстрованого лише в органах ДРАЦС,...принцип свободи і добровільності при укладенні шлюбу,...свободою та добровільністю його розірвання,...недопустимість державного або іншого втручання у сімейне життя,...пріоритет сімейного виховання дитини,... пріоритет захисту прав та інтересів дітей та непрацездатних членів сім'ї,...принцип рівності учасників сімейних відносин,...принципи справедливості, добросовісності та розумності,...сімейні відносини повинні регулюватися відповідно до моральних засад суспільства» [8, с. 27–33].

Функції права розуміються як напрямки впливу права на суспільні відносини та соціальне призначення права. Враховуючи загальнотеоретичне розуміння функцій права, функції прин-

ципів сімейного права можуть бути визначені, як напрямки впливу принципів сімейного права на суспільні відносини та соціальне призначення принципів сімейного права.

Серед функцій принципів сімейного права важливе місце посідає регулятивна функція, змістом якої є спосіб впливу принципів сімейного права, що полягає у регулюванні суспільних відносин. Принципи сімейного права «можуть мати пряму регулятивну дію», є «основою для вирішення конкретних сімейних конфліктів та винесення судом відповідних рішень», використовуються «у процесі тлумачення» [6, с. 27] права. Оскільки «серед регулятивних правовідносин іноді виокремлюють загальні та конкретні правовідносини» [10, с. 161] то і зміст регулятивної функції права може бути загальним та конкретним. Так проявом загального змісту регулятивної функції принципів сімейного права є, наприклад, положення ч. 9 статті 7 Сімейного кодексу України, згідно якої сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Проявом конкретного змісту регулятивної функції принципів сімейного права є, наприклад, положення ч. 8 статті 7 Сімейного кодексу України, згідно якої регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

Охоронний спосіб впливу являє собою зміст охоронної функції принципів сімейного права. Зазначений спосіб націлений на охорону загальнозначущих, найбільш важливих відносин, усунення явищ, проти яких виступає суспільство.

Інформаційний спосіб впливу є змістом інформаційної функції принципів сімейного права. В юридичній літературі зверталася увага, що інформаційна цінність принципів права «може бути вищою у порівнянні з конкретними нормами» [11, с. 16]. Можливо виокремити два аспекти змісту інформаційної функції принципів сімейного права: загальна інформаційна дія принципів сімейного права та інформаційна дія принципів сімейного права, що здійснюється через систему юридичних засобів, тобто через механізм правового регулювання. Поряд із зазначеним в юридичній літературі звертається увага на те, що принципи сімейного права «мають також пізнавальне значення, оскільки є основою методології наукових досліджень сімейно-правових інститутів. Пізнавальна функція сімейного права теж має вирішальне значення при формуванні правової свідомості» [6, с. 28].

При тому що «віднесення сімейних відносин до сфери цивільно-правового регулювання продовжує залишатися предметом дискусій» [12, с. 10], а розмаїття поглядів на регулювання сімейних відносин «існувало у Стародавньому Світі (Римська та Візантійська імперії) і продовжує існувати наразі» [13, с. 266], та враховуючи, що в юридичній літературі звертається увага, що цивільне право серед інших «виконує специфічні функції, до яких належать: 1) уповноважувальна функція...; 2) компенсаційна функція» [14, с. 127], а цивільне право розглядається як «найбільш повне втілення ідей і положень приватного права на національному рівні» [12, с. 9], можна спостерігати виконання певних функцій, які притаманні приватноправовим явищам, принципами сімейного права. Так змістом уповноважувальної функції права виступає уповноважувальний спосіб впливу, який полягає у створенні передумов для саморегулювання, встановленні принципів внутрішнього регулювання за допомогою угоди сторін, можливості визначення правил поведінки, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Диспозитивний метод «дає суб'єктам можливість самостійно встановити правила своєї поведінки в межах закону» [15, с. 271]. Разом з цим «правове регулювання здійснюється за допомогою різних правових методів та прийомів. Подібно до соціального регулювання в цілому, воно може охоплювати різні за обсягом соціальні зв'язки та явища». При цьому саморегулювання, як вид індивідуального регулювання, є здійснюваним «самими суб'єктами права без участі держави або іншого владного суб'єкта. Учасники правових відносин самі впорядковують свою поведінку за домовленістю між собою». [15, с. 272, 273]. Таким чином договором встановлюються конкретні права та обов'язки його учасників. При цьому ніхто з них не є підпорядкованим своєму контрагенту. Проявом уповноважувальної функції принципів сімейного права є, наприклад, положення ч. 2 статті 7 Сімейного кодексу України, згідно якої сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками.

Компенсаційний спосіб впливу становить зміст компенсаційної функції принципів сімейного права. У ньому втілюється така особливість принципів сімейного права як можливість виступати інструментом відновлення справедливості. Він полягає в тому числі у забезпеченні можливості відновлення порушеного права та інтересу на еквівалентній основі. Зміст компенсаційної

функції принципів сімейного права є способом впливу принципів сімейного права на суспільні відносини у компенсаційному напрямку.

Поряд із зазначеним в юридичній літературі також висловлювалася думка, що «принципи сімейного права виконують і системоутворюючу функцію, так як відображають специфіку окремих сімейно-правових інститутів та норм, взаємозв'язок між ними і об'єднують їх в цілісну систему», ціннісну функцію, яка «полягає в тому, що вони відображають сформовані суспільні, у тому числі моральні цінності та на їх основі і у відповідних ціннісних межах визначають напрями розвитку правового регулювання сімейних відносин», «стабілізуючу функцію, оскільки, на відміну від правових норм, які можуть часто змінюватися, вони є більш стійкими до змін, і відповідно забезпечують правову визначеність», «визначають напрями розвитку правового регулювання сімейних відносин, є своєрідними векторами стратегії реформування сімейного законодавства, що дає можливість сміливо стверджувати про виконання ними і прогностичної функції», а також «забезпечують збереження загальнолюдських цінностей в сімейному праві» [6, с. 28].

Висновки. При характеристиці функцій принципів сімейного права певною мірою умовно можна виокремити дві групи критеріїв, які лежать в основі диференціації загальноправових функцій: внутрішні (що перебувають у рамках самого права) і зовнішні (що перебувають за його межами). Внутрішні критерії диференціації функцій принципів сімейного права впливають

із способів впливу принципів сімейного права на поведінку людей, особливостей форм реалізації принципів сімейного права. Зазначеним критерієм обумовлено існування основних власно-юридичних функцій: регулятивної та охоронної. Зовнішнім об'єктивним критерієм класифікації функцій принципів сімейного права є різні соціальні фактори, які визначають призначення принципів сімейного права. В суспільстві можна виділити багато сфер суспільних відносин, серед яких – економічна, політична та виховна. Функції, що виділяються за цими сферами називають соціальними. Соціальні функції принципів сімейного права можна визначити як напрями зворотного правового впливу принципів сімейного права на відповідні сфери суспільного життя та відповідне їх соціальне призначення. Так, економічна функція принципів сімейного права являє собою його економічний напрямок впливу та економічне соціальне призначення принципів сімейного права; політична – політичний напрямок впливу та політичне соціальне призначення принципів сімейного права; виховна – виховний напрямок впливу та виховне соціальне призначення принципів сімейного права. Класифікація соціальних функцій принципів сімейного права деякою мірою є умовною, оскільки в дійсності досить складно провести чітке розмежування впливу принципів сімейного права на рішення економічних, політичних, виховних та інших завдань. Функції принципів сімейного права існують не ізольовано одна від одної, а тісно взаємодіють між собою та взаємододаються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальне теорія держави і права / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора В.В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. 320 с.
2. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
3. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків : «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.
4. Чернега В.М. Розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування. *Часопис Київського університету права*, 2020, №4, С. 245–250.
5. Сімейне право : навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання / Манжосова О.В., Гнатівська А.І., Мошинська Я.С., Чернівці, 2021. 68 с.
6. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія / Марія Василівна Менджул. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.
7. Сімейне право України : підручник / Л.М.Баранова, В.І.Борисова, І.В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.
8. Сімейне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Т.В. Курило. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 316 с.
9. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
10. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини: моногр. / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova. 2-ге вид., перероб. І доп. Одеса : Фенікс, 2011. 456 с.
11. Матійко М. В. Інформаційна функція цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. В. Матійко; кер. роботи Є. О. Харитонов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2009. 20 с.
12. Цивільне право України: Підручник У 3 кн. Кн.1 / Є.О. Харитонов, Р.О. Стефанчук, А.І. Дрішлюк та ін.; За ред. проф. Є.О. Харитонova, А.І. Дрішлюка. Одеса : Юридична література, 2005. 528 с.

13. Харитонов Є. О. Рекодифікація цивільного законодавства і регулювання сімейних відносин в Україні. Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) / МОН України, НУ «ОЮА» ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2021. С. 263–266.
14. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт. Том.І. Витоки. Одеса : Фенікс, 2018. 556 с.
15. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.

Матійко Микола Володимирович

Окремі функціональні аспекти принципів сімейного права

Стаття присвячена дослідженню функціональних аспектів принципів сімейного права.

Шляхом аналізу практики дії принципів сімейного права досліджено напрямки впливу принципів сімейного права на суспільні відносини та соціальне призначення принципів сімейного права. Розглянуті погляди вчених щодо напрямків впливу принципів сімейного права на суспільні відносини та їх соціального призначення.

Надано визначення функції принципів сімейного права як напрямків впливу принципів сімейного права на суспільні відносини та соціального призначення принципів сімейного права.

Констатовано, що регулятивна функція принципів сімейного права серед іншого може проявляти себе у встановленні правового статусу суб'єктів сімейних відносин.

Визначено, що охоронний спосіб впливу принципів сімейного права являє собою зміст охоронної функції принципів сімейного права.

Виокремлено два аспекти змісту інформаційної функції принципів сімейного права: загальна інформаційна дія принципів сімейного права та інформаційна дія принципів сімейного права, що здійснюється через систему юридичних засобів, тобто через механізм правового регулювання.

Визначено, що соціальні функції принципів сімейного права можна визначити як напрямки зворотного правового впливу принципів сімейного права на відповідні сфери громадського життя та відповідне їх соціальне призначення. Так, економічна функція принципів сімейного являє собою його економічний напрямок впливу та економічне соціальне призначення принципів сімейного права; політична – політичний напрямок впливу та політичне соціальне призначення принципів сімейного права; виховна – виховний напрямок впливу та виховне соціальне призначення принципів сімейного права.

Ключові слова: сімейне право, принципи сімейного права, функції сімейного права, захист сімейних прав та інтересів, сімейні правовідносини, здійснення сімейних прав, загальні засади регулювання сімейних відносин, виконання сімейних обов'язків, договір в сімейному праві, шлюбний договір.

Matiiko Mykola

Separate functional aspects of the principles of family law

The article is devoted to the study of functional aspects of the principles of family law.

Through the analysis of the practice of the principles of family law, the directions of the influence of the principles of family law on social relations and the social purpose of the principles of family law were investigated. The views of scientists regarding the directions of influence of the principles of family law on social relations and their social purpose are considered.

The definition of the function of the principles of family law as the directions of influence of the principles of family law on social relations and the social purpose of the principles of family law is given.

It was established that the regulatory function of the principles of family law, among other things, can manifest itself in the establishment of the legal status of subjects of family relations.

It was determined that the protective method of influence of the principles of family law represents the content of the protective function of the principles of family law.

Two aspects of the content of the informational function of the principles of family law are distinguished: the general informational effect of the principles of family law and the informational effect of the principles of family law, which is carried out through the system of legal means, that is, through the mechanism of legal regulation.

It is stated that the social functions of the principles of family law can be defined as directing the return legal infusion of the principles of family law into various spheres of public life and their other social significance. Thus, the economic function of the principles of family law represents its economic direction of influence and the economic social purpose of the principles of family law; political – the political direction of influence and the political social purpose of the principles of family law; educational – the educational direction of influence and the educational social purpose of the principles of family law.

Key words: family law, principles of family law, functions of family law, protection of family rights and interests, family legal relations, exercise of family rights, general principles of regulation of family relations, fulfillment of family duties, contract in family law, marriage contract.